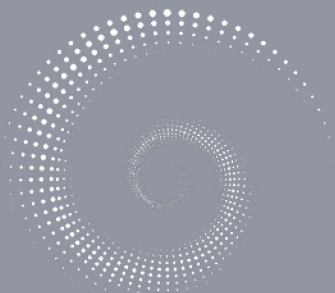

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 76

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Σεπτέμβριος 2023

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 76

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΣΗΣ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΩΝ & ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΝΟΜΟΥ

**1. Κάθε νομοσχέδιο και κάθε πρόταση νόμου συζητείται και ψηφίζεται μία μόνο φορά, καταρχήν, κατ' άρθρο και στο σύνολο με την εξαίρεση των περιπτώσεων που προβλέπονται στην παράγραφο 4 του άρθρου 72.

**2. Ψηφισμένο νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που αναπέμπεται κατά το άρθρο 42 συζητείται και ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής δύο φορές και σε δύο διαφορετικές συνεδριάσεις που απέχουν μεταξύ τους δύο τουλάχιστον ημέρες, στην πρώτη συζήτηση καταρχήν και κατ' άρθρο και στη δεύτερη κατ' άρθρο και στο σύνολο.

**3. Αν κατά τη συζήτηση έγιναν δεκτές προσθήκες ή τροπολογίες, η ψήφιση στο σύνολο αναβάλλεται για ένα εικοσιτετράωρο από τη διανομή του τροποποιημένου νομοσχεδίου ή πρότασης νόμου με την εξαίρεση των περιπτώσεων που προβλέπονται στην παράγραφο 4 του άρθρου 72.

**4. Νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που χαρακτηρίζεται από την Κυβέρνηση κατεπείγον εισάγεται για ψήφιση, ύστερα από περιορισμένη συζήτηση σε μία συνεδρίαση, από την Ολομέλεια ή το κατά το άρθρο 71 Τμήμα, όπως ορίζει ο Κανονισμός της Βουλής.

**5. Η Κυβέρνηση μπορεί να ζητήσει να συζητηθεί σε ορισμένο αριθμό συνεδριάσεων, νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που έχει επείγοντα χαρακτήρα, όπως ορίζει ο Κανονισμός της Βουλής.

6. Η επιψήφιση δικαστικών ή διοικητικών κωδίκων, που συντάχθηκαν από ειδικές επιτροπές, οι οποίες έχουν συσταθεί με ειδικούς νόμους, μπορεί να γίνει από την Ολομέλεια της Βουλής με ιδιαίτερο νόμο που τους κυρώνει στο σύνολό τους.

7. Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να γίνει κωδικοποίηση διατάξεων που υπάρχουν με απλή ταξινόμησή τους ή επαναφορά στο σύνολό τους καταργημένων νόμων, εκτός από τους φορολογικούς.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Η συνήθης διαδικασία	3
1. Ο κανόνας.....	3
2. Δικαιολογητική βάση	4
3. Εφαρμογή και αξιολόγηση	6
4. Διαδικασία μετά από αναπομπή.....	8
II. Συνοπτικές διαδικασίες	8
1. Ψήφιση χωρίς ή με περιορισμένη συζήτηση.....	8
2. Κατεπείγουσα διαδικασία.....	9
3. Επείγουσα διαδικασία.....	12
III. Ειδικές Διαδικασίες	13
1. Κύρωση κωδίκων και κωδικοποίηση διατάξεων.....	13
2. Λοιπές ειδικές διαδικασίες	14
IV. Ειδικά Ζητήματα	14
1. Το ζήτημα του Κανονισμού της Βουλής.....	14
2. Τροπολογίες.....	15
3. Δικαστικός έλεγχος.....	16

Το άρθρο 76 ρυθμίζει τη διαδικασία συζήτησης και ψήφισης των νομοσχεδίων και των προτάσεων νόμου. Οι διατάξεις του αναθεωρήθηκαν ουσιαστικά το 2001, με κύριο προσανατολισμό την περαιτέρω απλούστευση της διαδικασίας και την προσαρμογή στη νέα διαδικασία των άρθρων 70 παρ. 2 και 72 παρ. 4 Σ. 1

I. Η ΣΥΝΗΘΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Ο κανόνας

Το άρθρο θέτει τον βασικό κανόνα κατά τον οποίο νομοσχέδια και προτάσεις νόμου συζητούνται και ψηφίζονται μία μόνο φορά (εφάπαξ), καταρχήν, κατ' άρθρο και στο σύνολο (συνήθης νομοθετική διαδικασία). Έτσι, πρώτον, αποκλείεται η διαδικασία της διπλής ανάγνωσης επί των άρθρων ενώπιον του Σώματος, ενώ, δεύτερον, οργανώνεται η συζήτηση και η ψήφιση σε τρία στάδια. 2

Το σύστημα των *τριών σταδίων* δεν απαιτείται στις περιπτώσεις της παρ. 4 του άρθρου 72 Σ. Ειδικότερα, δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση της λεγόμενης «νομοθετούσας» επιτροπής (70 παρ. 2 Σ.). Πρόκειται για δυνατότητα που εισήχθη το 2001, προκειμένου η αρμόδια διαρκής κοινοβουλευτική επιτροπή να επιφορτίζεται όχι απλώς με την επεξεργασία, αλλά και την ψήφιση, ώστε στη συνέχεια η Ολομέλεια να προβαίνει σε *ενιαία* συζήτηση και ψήφιση επί της αρχής, επί των άρθρων και στο σύνολο. Αυτή η δυνατότητα εγκαταλείφθηκε, όμως, όπως θα δούμε, η ενιαία συζήτηση μεταμοσχεύθηκε, κατά παράβαση της παρ. 1, στη γενική διαδικασία. 3

Το σύστημα των τριών σταδίων δεν απαιτείται, επίσης, σε περίπτωση που το νομοσχέδιο ή η πρόταση νόμου έγινε δεκτό στη διαρκή επιτροπή ομοφώνως ή με πλειοψηφία 4/5 (βλ. παρ. 6), καθώς και σε ορισμένες από τις ειδικές διαδικασίες. 4

Η συζήτηση επί της αρχής αναφέρεται στον σκοπό και το περιεχόμενο (95 παρ. 1 ΚτΒ). Αν το νομοσχέδιο ή η πρόταση καταψηφισθεί επί της αρχής, απορρίπτεται. Στην ψηφοφορία, δεν είναι σπάνιο η αντιπολίτευση να υπερψηφίσει επί της αρχής και να διαφωνήσει με επιμέρους ρυθμίσεις ή, αντιστρόφως, να αρνηθεί θετική ψήφο σε επίπεδο αρχής, αλλά να υπερψηφίσει αυτοτελείς διατάξεις. Εξάλλου, αντιρρήσεις αντισυνταγματικότητας μπορούν να υποβληθούν μόνο στο πλαίσιο της καταρχήν συζήτησης, εκτός αν αφορούν σε τροπολογία ή αν γίνεται ενιαία συζήτηση επί της αρχής και επί των άρθρων, οπότε μπορούν να υποβληθούν έως την έναρξη της ψηφοφορίας (άρθρο 100 παρ. 1 ΚτΒ). 5

Η ρύθμιση για κατ' άρθρο ψήφιση καταστρατηγείται όταν ενόπτες διατάξεων με αυτο- 6

τελές κανονιστικό περιεχόμενο εντάσσονται σε ενιαίο άρθρο, ώστε να εγκλωβιστεί το Σώμα σε ενιαία ψήφιση (βλ. και κατωτέρω, παρ. 9). Στον Καναδά, όπου παρατηρήθηκε τέτοια πρακτική, τροποποιήθηκε το 2017 ο Κανονισμός της Βουλής, ώστε ο Πρόεδρος να έχει την εξουσία να διαχωρίζει τις οικείες ενότητες για τις ανάγκες της ψηφοφορίας¹.

2. Δικαιολογητική βάση

- 7 Η πολλαπλή ανάγνωση, και γενικότερα οι υπερπολυτελείς κοινοβουλευτικές διαδικασίες (κανόνες περί απαρτίας, χαλαροί κανόνες για το κλείσιμο της συζήτησης, κ.λπ.), συνδέθηκαν στην κοινοβουλευτική ιστορία με βραδύτητα στην επιτέλεση του νομοθετικού έργου και κωλυσιεργία, θεωρήθηκαν δε τροφή για το πελατειακό κράτος και εμπόδιο στην καινοτομία. Έτσι, καθ' όλο τον εικοστό αιώνα επιδιώχθηκαν και σταδιακά γίνονταν βήματα επιτάχυνσης και εξορθολογισμού της διαδικασίας. Με αυτές τις προσπάθειες συνδέθηκαν προσωπικότητες όπως ο Ελ. Βενιζέλος και ο Κ. Καραμανλής. Ως σκοπός διακηρύχθηκε, για να αναφερθούμε σε μία χαρακτηριστική έκφραση, να «προσδοθεί ο επιβαλλόμενος ρυθμός εις το νομοθετικόν έργον»².
- 8 Η βαθύτερη σκέψη ήταν ότι το Κοινοβούλιο του 19^{ου} αιώνα δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες του σύγχρονου παρεμβατικού κράτους³. Το διακύβευμα μάλιστα αφορούσε και τον ίδιο τον κοινοβουλευτισμό. Ο Νίκος Αλιβιζάτος έχει αποδώσει όμορφα την ευρύτερη μετάβαση που συντελέστηκε στο πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα: «Από τη διάδοση του Συντάγματος στον Αιώνα των Κοινοβουλίων» στη «Συρρίκνωση του Συντάγματος στον Αιώνα της Εκτελεστικής Εξουσίας»⁴. Έτσι, στην αστική παράδοση, ο εξορθολογισμός της κοινοβουλευτικής δράσης (όπως και η οργάνωση και οριοθέτηση των νομοθετικών και κανονιστικών αρμοδιοτήτων της εκτελεστικής εξουσίας) συνδέθηκαν με την ενδόμυχη προσδοκία ότι θα περιοριστούν οι πειρασμοί της εκτελεστικής εξουσίας σε αυτονόμηση. Ο εξορθολογισμός προϋποθέτει ορθή χρήση του κοινοβου-

¹ Standing Orders of the House of Commons, Standing Order 69.1.

² Πρότασις περί αναθεώρησης μη θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος, κατατεθείσα στη Βουλή την 21.02.1963 υπό του Κ. Καραμανλή και υπουργών-βουλευτών της ΕΡΕ («βαθεία τομή»). Η πρόταση δημοσιεύθηκε σε παράρτημα στα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ολομέλειας που ψήφισε το Σύνταγμα του 1975, ώστε να δειχθεί η συνέχεια στον συνταγματικό προσανατολισμό.

³ Ως προς την επίδραση αυτού του προβληματισμού στη λεγόμενη «βαθεία τομή», βλ. Ε. Χατζηβασιλείου, «Το Σύνταγμα του 1952: Μια συνταγματική μεταρρύθμιση ατελής και βεβαρημένη», σε: Ε. Χατζηβασιλείου/Σπ. Βλαχόπουλος, *Διλήμματα της Ελληνικής Συνταγματικής Ιστορίας*, 2018, σελ. 224-225.

⁴ Ν. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι Εχθροί του στη Νεοελληνική Ιστορία*, 2011.

λευτικού χρόνου, αποτροπή της κωλυσιεργίας και αξιοποίηση των κοινοβουλευτικών επιτροπών, στις οποίες υπάρχει η δυνατότητα πιο ορθολογικής επεξεργασίας.

Στο προκείμενο ζήτημα, στην αναθεώρηση του 1911 εγκαταλείφθηκε το έως τότε ισχύσαν σύστημα της τριπλής ανάγνωσης των άρθρων από τη Βουλή («*άρθρον προς άρθρον τρις*», άρθρο 57 Σ. 1864), ορίστηκε όμως η παραπομπή σε κοινοβουλευτική επιτροπή στην οποία χωρεί επεξεργασία τους. Με το Σύνταγμα του 1952 δόθηκε η δυνατότητα να παραλείπεται η διπλή ανάγνωση, αν αυτό δεχθεί η κοινοβουλευτική επιτροπή και δεν υπάρχουν αντιρρήσεις ικανού αριθμού βουλευτών (άρθρο 57 παρ. 10 Σ. 1952). Το ζήτημα της επιτάχυνσης της νομοθετικής διαδικασίας επανήλθε με τη λεγόμενη «βαθεία τομή» το 1963, την πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης του Κ. Καραμανλή, η οποία δεν ευδοχώθηκε. Τελικώς, το Σύνταγμα του 1975 θέσπισε ως κανόνα την εφάπαξ συζήτηση και ψήφιση, και η αναθεώρηση του 2001 κατήργησε δικαίωμα που είχε κρατηθεί υπέρ της αντιπολίτευσης (διπλή ανάγνωση με αίτημα του 1/3 των βουλευτών)⁵.

Ωστόσο, το Σύνταγμα του 1975 ρητώς κατοχυρώνει το σύστημα των τριών σταδίων, ως ελάχιστη εγγύηση ορθολογικής διαδικασίας (σε συνδυασμό με τον ρόλο των κοινοβουλευτικών επιτροπών, ειδικούς κανόνες για την υποβολή τροπολογιών, κ.λπ.). Περαιτέρω, η συνταγματική έννοια της συζητήσεως έχει κανονιστικό περιεχόμενο, υπό την έννοια ότι προϋποθέτει ελάχιστες εγγυήσεις ορθολογικής επεξεργασίας και δημόσιας διαλεκτικής. Ακόμη και αν ελλείπουν οι πολιτικοί όροι συλλογικής διαμόρφωσης, η δυνατότητα κατανόησης του περιεχομένου των προτάσεων, η δημόσια αντιπαράθεση επ' αυτών και η διαφάνεια διακρίνουν την κοινοβουλευτική διαδικασία από την ωμή άσκηση πολιτικής βούλησης και αποτελούν εγγυήσεις του κράτους δικαίου και της διάκρισης των εξουσιών. Αντίθετα, όπως σημειώνουν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Επιτροπή της Βενετίας, οι νομοθετικές διαδικασίες fast-track και η έλλειψη ενδεδειγμένης εξετάσεως των προτάσεων και των τροπολογιών συνδέονται με κρίσεις του κράτους δικαίου⁶.

⁵ Το σχέδιο αναθεώρησης της βαθείας τομής προέβλεπε την άσκηση νομοθετικού έργου από Τμήματα της Βουλής, τα οποία θα εξέταζαν τις προτάσεις σε μία μόνη συζήτηση. Κ. Γεωργόπουλος, *Το Σχέδιο Αναθεώρησης του Συντάγματος*, 1963, δημ. 1997, άρθρο 57α. Τελικώς, η ιδέα των Τμημάτων υιοθετείται στο Σύνταγμα του 1975, για τα οποία αποκλείεται η δυνατότητα της μειοψηφίας να ζητήσει διπλή ανάγνωση (άρθρο 76 παρ. 1-2 Σ. 1975).

⁶ Ανακοίνωση της Επιτροπής, Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου. Η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, COM/2020/580 final, σελ. 28 («η θέσπιση νομοθεσίας με ταχείες

3. Εφαρμογή και αξιολόγηση

- 11 Η αναζήτηση της ταχύτητας είναι περισσότερο έκδηλη και λιγότερο συντεταγμένη σε επίπεδο εφαρμογής. Η διάκριση των τριών σταδίων δεν τηρείται στην πράξη. Πολλές φορές η συζήτηση είναι ενιαία επί της αρχής και επί των άρθρων (πράγμα που κατά την παρ. 1 επιφυλάσσεται μόνο στο πλαίσιο του άρθρου 72 παρ. 4 Σ.) ή η Βουλή εισέρχεται στη συζήτηση επί των άρθρων δίχως να έχει διεξαχθεί η ψηφοφορία επί της αρχής. Περαιτέρω, σχεδόν ποτέ δεν χωρεί συζήτηση ειδικώς επί εκάστου άρθρου (όπως ορίζει το άρθρο 101 παρ. 2 ΚτΒ), αλλά αυτά συζητούνται σε ενότητες, συχνά δε όλα μαζί ως μία ενότητα. Επίσης, προκαθορίζεται και ο χρόνος που θα διατεθεί και η συζήτηση ολοκληρώνεται δίχως να αποφασιστεί το «κλεισίμο» της. Αμφότερες οι δυνατότητες, κατά τον Κανονισμό, προβλέπονται στη λεγόμενη «οργανωμένη συζήτηση», η οποία συναποφασίζεται στη Διάσκεψη των Προέδρων (άρθρο 107 ΚτΒ). Ωστόσο, ακόμη και το σύστημα της οργανωμένης συζήτησης έχει ξεπεραστεί στην πράξη. Πλέον, όλα τα νομοσχέδια και οι προτάσεις νόμου συζητούνται με οργανωμένο τρόπο, που προτείνει η Διάσκεψη των Προέδρων, δυνάμει του άρθρου 14 περ. β΄ ΚτΒ, και οριστικοποιεί το Σώμα.
- 12 Είναι γεγονός ότι η αυστηρή εφαρμογή της κατ' άρθρο συζήτησης και του κλεισίματος της συζητήσεως θα οδηγούσε σε μείζονα καθυστέρηση το νομοθετικό έργο, δίχως προφανή οφέλη. Επίσης ενίοτε δεν είναι προφανής η αναγκαιότητα της καταρχήν συζητήσεως, ως πλήρους συζητήσεως. Από την άλλη πλευρά, η συλλήβδην συζήτηση όλων των άρθρων (ενίοτε ασύνδετων μεταξύ τους) σε μία συζήτηση, η σύντημηση των προθεσμιών (βλ. παρ. 33, κατωτέρω), και η μονή ανάγνωση των τροπολογιών που έχουν το πρώτον εισαχθεί ενώπιον του Σώματος (ενίοτε εκπροθέσμων), καθιστούν αδύνατη τη σοβαρή συζήτηση και αντιπαράθεση επί διακεκριμένων επιμέρους ζητημάτων. Ως προς τις τροπολογίες που κατατίθενται στη Βουλή μία ή δύο ημέρες πριν την έναρξη της συζητήσεως και οι οποίες είναι συνήθως άσχετες με το κύριο αντικείμενο του νομοσχεδίου, πρόκειται για *de facto* εφαρμογή κατεπείγουσας διαδικασίας και μάλιστα δίχως τη δυνατότητα πρώτης ανάγνωσης σε κοινοβουλευτική επιτροπή,

---

διαδικασίες και η απουσία διαβούλευσης αποτελούν συνήθη χαρακτηριστικά των κρίσεων του κράτους δικαίου. Η Επιτροπή της Βενετίας και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) έχουν τονίσει, σε αρκετές περιπτώσεις, τη σημασία της κοινοβουλευτικής διαδικασίας: ενδεδειγμένης εξέταση νομοθετικών προτάσεων και τροποποιήσεων...»).

δηλαδή για διαδικασία που σαφώς αποκλίνει από τις αρχές της κοινοβουλευτικής διαδικασίας.

Αυτή η εξέλιξη μόνο ειρωνικά μπορεί να συνδεθεί με την προσπάθεια να αποκτήσει 13 «ρυθμό» η αργόσυρτη κοινοβουλευτική διαδικασία του παρελθόντος (παρ. 6). Είναι περισσότερο προϊόν α) της εξέλιξης του πλειοψηφικού κοινοβουλευτισμού, και ειδικότερα του *de facto* ελέγχου της Κυβερνήσεως επί της κοινοβουλευτικής διαδικασίας και β) της πληθωρικότητας και τυπικότητας στην κρατική ρύθμιση που, σε συνδυασμό με την αυστηρή εκδοχή της αρχής της νομιμότητας, έχει καταστήσει τη Βουλή κυρωτική αρχή επί ειδικών ζητημάτων της διοικητικής δράσης⁷. Έτσι, ενώ το αίτημα ταχύρρυθμης *διεξαγωγής* του νομοθετικού έργου τον 20^ο αιώνα τελικώς καρποφόρησε με τη θέσπιση του Συντάγματος του 1975, κατά την εφαρμογή του Συντάγματος, μετεξελίχθηκε, ως πράξη, σε ταχύρρυθμη *διεκπεραίωση* του νομοθετικού έργου.

Ακόμη και στο πεδίο των καλών προθέσεων, κατά τη γνώμη μας, το πρόβλημα 14 έγκειται στην έλλειψη μέριμνας ώστε να διακρίνονται εκείνα τα ζητήματα με τα οποία πρέπει να ασχολείται η Ολομέλεια, από το πλήθος των διατάξεων⁸. Έτσι, μεγάλο μέρος του χρόνου της Ολομέλειας αναλώνεται σε περιλήψεις διατάξεων, ενώ αντίθετα θα έπρεπε συναινετικώς να διακρίνονται τα ειδικότερα ζητήματα και επ' αυτών να χωρεί αυτοτελής συζήτηση. Η αναθεώρηση του 2001 στηρίχθηκε στην ελπίδα ότι αυτό μπορεί να γίνει με τη διαδικασία της «νομοθετούσας» επιτροπής, αλλά αστόχησε. Διότι οι Υπουργοί θέλουν να αξιοποιούν ακόμη και το τελευταίο λεπτό κοινοβουλευτικού χρόνου για να εισαχθούν νέες ρυθμίσεις, διότι κάθε νομοσχέδιο κρύβει πλείονα, άσχετα μεταξύ τους, ζητήματα αντιπαράθεσης, και διότι Υπουργοί και βουλευτές προτιμούν την αγόρευση στην αίθουσα του Βουλευτηρίου.

Ομοίως, ενίοτε δεν τηρείται ο ειδικότερος κανόνας της παρ. 3 κατά τον οποίο μεσο- 15 λαβεί ένα εικοσιτετράωρο μεταξύ της διανομής του νομοσχεδίου στο οποίο έγιναν δεκτές τροπολογίες ή προσθήκες (όπως συνήθως συμβαίνει) και της ψήφισης του «συναρμολογημένου» κειμένου στο σύνολο. Σημειωτέον ότι κατά πάγια παράδοση, η οποία αποτυπώνεται και στον Κανονισμό (άρθρο 104), δεν γίνεται συζήτηση πριν την ψήφιση στο σύνολο.

Έτσι, η διαδικασία στο σύνολο έχει, στη χώρα μας, απωλέσει τη σημασία της. Αντίθετα, 16 π.χ. στο Ηνωμένο Βασίλειο, τηρείται ακόμη, καλείται τρίτη ανάγνωση, και δίδει την

⁷ Βλ. συναφώς την ερμηνεία του άρθρου 74 παρ. 3 και 5 Σ.

⁸ Πρβλ. Ευ. Βενιζέλο, *Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο*, 2002, σελ. 311.

ευκαιρία σε κάθε Σώμα να επιβεβαιώσει ότι αποδέχεται το κείμενο, όπως έχει διαμορφωθεί μετά την κατ' άρθρο ψήφιση, ή αντιθέτως να το αναπέμψει προς περαιτέρω επεξεργασία, ουδέποτε όμως να το τροποποιήσει κατά το οικείο στάδιο. Αυτό το στάδιο στη χώρα μας κρίνεται περιττό διότι η Κυβέρνηση έχει πλήρη έλεγχο επί της διαδικασίας ψήφισης των άρθρων⁹. Ωστόσο, δεν έχουν εκλείψει περιπτώσεις αστοχιών, που πρέπει να διορθωθούν με νέα νομοθέτηση.

4. Διαδικασία μετά από αναπομπή

- 17 Η παρ. 2 προβλέπει τη διαδικασία συζήτησης και ψήφισης νομοσχεδίου ή προτάσεως νόμου που έχει αναπεμφθεί από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (βλ. και άρθρο 42 Σ.). Η συζήτηση και ψήφιση γίνεται με διπλή ανάγνωση, σε δύο συνεδριάσεις που απέχουν μεταξύ τους δύο τουλάχιστον ημέρες. Η διαδικασία, η οποία δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί υπό το Σύνταγμα του 1975, εξειδικεύεται στο άρθρο 114 ΚτΒ.

II. ΣΥΝΟΠΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ

- 18 Το άρθρο 76 προβλέπει τρεις ειδικές, συνοπτικές διαδικασίες, καινοτομίες επίσης του Συντάγματος του 1975.

1. Ψήφιση χωρίς ή με περιορισμένη συζήτηση

- 19 Δυνατότητα συνοπτικής διαδικασίας παρέχει, όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 72 παρ. 4 Σ., για την περίπτωση που νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου έγινε δεκτό στη διαρκή επιτροπή ομοφώνως ή με πλειοψηφία 4/5. Η σχετική διαδικασία ψήφισης «χωρίς» συζήτηση, αλλά με δυνατότητα υποβολής αντιρρήσεων, εξειδικεύεται στο άρθρο 108 παρ. 6 ΚτΒ, τυγχάνει όμως σπάνιας εφαρμογής. Αντίστοιχη ρύθμιση (που παρέχει και τη δυνατότητα περιορισμένης συζήτησης) εισάγει ο Κανονισμός για την περίπτωση που η Διάσκεψη των Προέδρων εισηγείται ομόφωνα να μην διεξαχθεί συζήτηση (108 παρ. 2-5). Και αυτή η διάταξη δεν τυγχάνει εφαρμογής. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι τέτοιες διαδικασίες, αν και χρήσιμες εφόσον υπάρχει ευρεία συναίνεση, θίγουν τη διαφάνεια που οφείλει να χαρακτηρίζει την κοινοβουλευτική διαδικασία.
- 20 Κατά τα λοιπά, η παρ. 1 του άρθρου 108 για ψήφιση χωρίς συζήτηση και εκτός ημερήσιας διάταξης με απόφαση της Βουλής εκφεύγει προδήλως του συνταγματικού

⁹ Βλ. την ερμηνεία του άρθρου 74 παρ. 3 και 5 Σ.

πλασίου, ενώ, από όσο αντιλαμβανόμαστε, εφαρμόζεται μόνο στην περίπτωση της στο σύνολο ψήφισης, όποτε αυτή δεν γίνεται μαζί με την ψήφιση των άρθρων. Όπως ήδη αναφέρθηκε (παρ. 15), της ψήφισης στο σύνολο δεν προηγείται συζήτηση.

Περαιτέρω, στη διαδικασία του άρθρου 108 αδιακρίτως παραπέμπει το άρθρο 112 παρ. 2 ΚτΒ σχετικά με νομοσχέδια που κυρώνουν διεθνείς συμβάσεις. Ωστόσο, αυτό είναι κατά το Σύνταγμα επιτρεπτό μόνο εφόσον συντρέχουν οι ειδικότερες προϋποθέσεις (δηλαδή υπερψήφιση με 4/5 ή ομόφωνη πρόταση της Διάσκεψης των Προέδρων).

2. Κατεπείγουσα διαδικασία

Η παρ. 4 του άρθρου 76 προβλέπει την κατεπείγουσα διαδικασία, κατά την οποία το νομοσχέδιο ή η πρόταση νόμου που χαρακτηρίζεται από την Κυβέρνηση (όχι από τη Βουλή) ως κατεπείγον, συζητείται και ψηφίζεται σε μία συνεδρίαση με περιορισμένη συζήτηση.

Η κατεπείγουσα διαδικασία, με το σημερινό περιεχόμενο, εισάγεται στο Σύνταγμα του 1975, ώστε να μπορεί η Βουλή να επιλαμβάνεται επιτακτικών ζητημάτων και να μην γίνεται άσκοπη χρήση της διαδικασίας των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου. Θεωρητικώς, η καταφυγή στην τελευταία διαδικασία δεν δικαιολογείται όταν προσφέρεται η κατεπείγουσα κοινοβουλευτική διαδικασία, η οποία μάλιστα είναι επιτρεπτή και στο πλαίσιο του Τμήματος διακοπής των εργασιών. Στην πράξη, οι δύο διαδικασίες είναι εναλλάξιμες με βάση κριτήρια πολιτικής σκοπιμότητας, καθώς οι ΠΝΠ χρειάζονται μεν κύρωση πλην όμως δημιουργούν τετελεσμένες καταστάσεις, ενώ η κατεπείγουσα διαδικασία εξασφαλίζει κοινοβουλευτική δημοσιότητα, προκαλεί όμως σφοδρές αντιδράσεις. Εν τέλει πάντως, ακόμη και αυτή η διαδικασία, όπως θα δούμε, έχει καταστεί περιττή (παρ. 9).

Στο παρελθόν, το κατεπείγον συνδέθηκε με απόκλιση από το σύστημα των τριών σταδίων και των πολλαπλών αναγνώσεων. Έτσι, στο Σύνταγμα του 1952 υπάρχει συναφής διάταξη (άρθρο 57 παρ. 10), η οποία όμως δεν ομιλεί για περιορισμένη συζήτηση, ούτε για μία συνεδρίαση, αλλά ορίζει την εφάπαξ, ενιαία συζήτηση επί της αρχής και των άρθρων¹⁰. Και τότε πάντως, αυτή η διαδικασία είχε περιθωριοποιηθεί υπέρ των

¹⁰ Στην αναθεώρηση του 1911 είχε εισαχθεί ρύθμιση που επέτρεπε στη Βουλή να κηρύξει πρόταση ως κατεπείγουσα, προκειμένου να μην την παραπέμψει σε επιτροπή και να συντημηθεί ο χρόνος ανάμεσα στις δύο αναγνώσεις (άρθρο 57 παρ. 2). Ειδική διάταξη για κατεπείγουσα διαδικασία

νομοθετικών διαταγμάτων¹¹. Τα νομοθετικά διατάγματα ήταν νομοθετικές πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας, απαιτούσαν όμως τη σύμφωνη γνώμη κοινοβουλευτικής επιτροπής, η οποία αποφαινόταν σε μία μόνη συζήτηση.

- 25 Η κατεπείγουσα διαδικασία εξειδικεύεται στο άρθρο 109 ΚτΒ, το οποίο εξαρτά την εφαρμογή της από την αποδοχή του χαρακτηρισμού από την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή. Κατά τα λοιπά, τα κατεπείγοντα νομοσχέδια εξετάζονται από την κοινοβουλευτική επιτροπή σε μία συνεδρίαση και, κατά προτεραιότητα –συνήθως την επόμενη ημέρα–, συζητούνται και ψηφίζονται στη Βουλή, επίσης σε μία συνεδρίαση. Η συζήτηση είναι οργανωμένη ώστε να ομιλούν, πέραν του Υπουργού, μόνο οι εισηγητές, οι πρόεδροι και οι εκπρόσωποι των κοινοβουλευτικών ομάδων (συνήθως παρέχεται και η δυνατότητα επιπλέον κύκλου οριζόμενων ομιλητών), και έχει ανώτατο χρονικό όριο (δέκα ώρες). Η Βουλή ωστόσο μπορεί να αποφασίσει παράταση του χρόνου της συνεδριάσεως, όπως και να αποφασίσει τη διακοπή της (μόνης) συνεδρίασης, ώστε αυτή να ολοκληρωθεί επόμενη ημέρα.
- 26 Η εφαρμογή ταχείας διαδικασίας σε Κοινοβούλια της αλλοδαπής συνοδεύεται από ειδικές εγγυήσεις. Σε έκθεσή της, η Βουλή των Λόρδων του Ηνωμένου Βασιλείου επισημαίνει ότι η Κυβέρνηση πρέπει να ενημερώνει την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή εγκαίρως όταν επεξεργάζεται νομοσχέδιο για το οποίο προτίθεται να επικαλεστεί ταχεία διαδικασία, ενώ η εφαρμογή της πρέπει κατά προτίμηση να συνοδεύεται με ρητό χρόνο λήξεως της ισχύος του νόμου (ώστε η Βουλή να επανέλθει για ψήφιση νέου με την τακτική διαδικασία) καθώς και με διαδικασία παρακολούθησης της εφαρμογής του νόμου¹².
- 27 Και τα τρία μνημόνια κατανόησης για τη χρηματοδότηση της χώρας στη δεκαετία του 2010, καθώς και άλλοι συναφείς προπαρασκευαστικοί ή εφαρμοστικοί νόμοι, συζητήθηκαν και ψηφίστηκαν με την κατεπείγουσα διαδικασία (ν. 3846/2010, 4046/2012, 4336/2015). Οι εν λόγω νόμοι, μείζονος εκτάσεως, συζητήθηκαν μία ημέρα στην επιτροπή και άλλη μία στην Ολομέλεια, με το επιχείρημα ότι επίκειται η εκταμίευση δόσεων των οικείων δανείων. Ωστόσο, η διαπραγμάτευσή τους από

έχουμε το 1947 στο σχεδιάσμα Σγουρίτσα. Χρ. Σγουρίτσας, *Σχέδιον Αναθεωρήσεως του Συντάγματος*, 1947, σελ. 58 (άρθρο 48 του σχεδίου), το οποίο απαιτεί την αποδοχή του χαρακτηρισμού από την κοινοβουλευτική επιτροπή με πλειοψηφία 2/3.

¹¹ Ν. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι Εχθροί του*, ό.π., υπ. 4, σελ. 367-68.

¹² House of Lords, Constitution Committee, Fast-track legislation: constitutional implications and safeguards [HL 116 2008-09].

την εκτελεστική εξουσία διήρκησε αρκετούς μήνες και ολοκληρωνόταν ολίγες ημέρες πριν τις ημέρες εκταμίευσης των οικείων δανείων. Δε θα ήταν υπερβολή να υποστηριχθεί ότι η εφαρμογή της κατεπείγουσας διαδικασίας περισσότερο αποσκοπούσε στον περιορισμό της ψυχικής ταλαιπωρίας των βουλευτών που τα ψήφισαν και των Υπουργών που τα εισηγούνταν, καθώς και των αντιδράσεων των υπολοίπων και της κοινής γνώμης.

Επιβεβαίωση της προχειρότητας της διαδικασίας υπήρξε το γεγονός ότι την ίδια ημέρα (12.11.2012) στην οποία δημοσιεύθηκε ο ν. 4093/2012 για την έγκριση του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016, ο οποίος ψηφίστηκε με την κατεπείγουσα διαδικασία, δημοσιεύθηκε και πράξη νομοθετικού περιεχομένου με την οποία διορθώνονταν διατάξεις του (Α΄ 224/12.11.2012). Περαιτέρω τροποποιήσεις επήλθαν τις επόμενες εβδομάδες με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, στο προοίμιο των οποίων έγινε επίκληση *«κατεπειγόντων θεμάτων σχετικά με την ορθή νομοθέτηση [sic] ορισμένων διατάξεων του ν. 4046/2012 και του ν. 4093/2012, που αποτελούν προαπαιτούμενες ενέργειες στο πλαίσιο του εγκεκριμένου Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016»* (Α΄ 229/19.11.2012) και *«κατεπειγόντων θεμάτων που αφορούν την ορθή εφαρμογή και τη διόρθωση αβλεψιών και παραλείψεων [sic] των νομοθετικών διατάξεων που αποτελούν προαπαιτούμενες ενέργειες στο πλαίσιο του εγκεκριμένου Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016»* (Α΄ 237/5.12.2012)¹³.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ν. 4093/2012 αποτελείται κατ' ουσία από ένα άρθρο, που αναλύεται σε πλήθος παραγράφων, οι οποίες ρυθμίζουν επιμέρους ζητήματα αρμοδιότητας διαφορετικών Υπουργείων, και αποτελούνται από ακόμη μεγαλύτερο πλήθος υποπαραγράφων, καταλαμβάνει δε εκατό σελίδες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Α΄ 222/12.11.2012, 5525-5623, δίχως τα παραρτήματα). Ανεξαρτήτως της παραβίασης της αρχής της εξειδίκευσης¹⁴, επρόκειτο για πρόδηλη καταστρατήγηση της συνταγματικής επιταγής για κατ' άρθρο συζήτηση και ψήφιση, καθώς εγκλώβιζε τη Βουλή σε διαδικασία συλλήβδην ψηφίσεως¹⁵.

¹³ Βλ. συναφώς Γ. Γεραπετρίτη, *Η οικονομική κρίση ως στοιχείο απορρύθμισης της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου: Νομοτέλεια ή άλλοθι;*, ΝοΒ 60/2012, σελ. 2776 επ.

¹⁴ Βλ. τις παρατηρήσεις της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων στην οικεία έκθεση, σελ. 4-5.

¹⁵ Κ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3^ο εκδ., 2022, σελ. 592.

3. Επείγουσα διαδικασία

- 30 Η παρ. 5 του άρθρου 76 προβλέπει την επείγουσα διαδικασία. Ειδικότερα, ορίζει τη δυνατότητα νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που χαρακτηρίζεται από την Κυβέρνηση (όχι από τη Βουλή) ως επείγον, να συζητείται στη Βουλή σε ορισμένο αριθμό συνεδριάσεων. Η διάταξη στερείται σήμερα πρακτικής σκοπιμότητας διότι ούτως ή άλλως τα νομοσχέδια συζητούνται σε μία ή δύο συνεδριάσεις. Περαιτέρω, το άρθρο 74 παρ. 2 Σ. επιτρέπει, για τα χαρακτηρισθέντα ως επείγοντα νομοσχέδια και προτάσεις νόμου, να μην τηρείται η προθεσμία των τριών ημερών μεταξύ της υποβολής της εκθέσεως της κοινοβουλευτικής επιτροπής και της εισαγωγής στη Βουλή για συζήτηση. Και αυτή η διάταξη στερείται πρακτικού νοήματος, διότι... ούτε αυτή η προθεσμία τηρείται.
- 31 Η επείγουσα διαδικασία έχει τυποποιηθεί στον Κανονισμό της Βουλής (άρθρο 110, όπως τροποποιήθηκε το 2016 και το 2017), ώστε, εφόσον γίνει δεκτός ο χαρακτηρισμός του επείγοντος από την κοινοβουλευτική επιτροπή, να περιστέλλονται και όλες οι άλλες διαδικασίες επεξεργασίας νομοσχεδίων. Έτσι, κατά το άρθρο 110 ΚτΒ, αν η επιτροπή αποδεχθεί τον χαρακτηρισμό, η συζήτηση στην κοινοβουλευτική επιτροπή ολοκληρώνεται σε δύο ημέρες, ενώ δεν υπάρχει ουσιαστικά καμία προθεσμία μεταξύ της υποβολής της έκθεσης της επιτροπής και της συζήτησης στη Βουλή. Τέλος, το άρθρο 110 παρ. 1 ΚτΒ ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να μη απαιτείται ούτε η κοινοποίηση της πρόσκλησης δύο τουλάχιστον ημέρες πριν τη συνεδρίαση της επιτροπής, όπως ορίζει το άρθρο 89 παρ. 6 ΚτΒ.
- 32 Έτσι, πρακτικά, νομοσχέδιο που χαρακτηρίζεται επείγον και γίνεται δεκτός ο χαρακτηρισμός από την κοινοβουλευτική επιτροπή, μπορεί να ψηφισθεί από την Ολομέλεια ακόμη και την ίδια εβδομάδα που κατατίθεται (κατάθεση Δευτέρα, επεξεργασία στην επιτροπή Τρίτη και Τετάρτη και συζήτηση και ψήφιση στη Βουλή Πέμπτη). Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο... έχει περιορισθεί η εφαρμογή της κατεπείγουσας διαδικασίας. Κατά την άποψη του γράφοντος, αυτή η διαρρύθμιση είναι αδικαιολόγητη. Οι ανάγκες ταχείας προόδου της διαδικασίας επαρκώς διασφαλιζόνταν από την πρόβλεψη του άρθρου 90 παρ. 1 ΚτΒ για σύντμηση του χρόνου ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη ανάγνωση στην κοινοβουλευτική επιτροπή.
- 33 Πάντως, και ανεξαρτήτως του άρθρου 110 ΚτΒ, είναι σύνηθες να γίνεται ατύπως σύντμηση των πάσης φύσεως προθεσμιών στην τακτική διαδικασία, ώστε να εφαρμόζεται de facto επείγουσα διαδικασία, δίχως αυτό να αποφασίζεται και να καταγράφεται ειδικώς. Έτσι, δεν αποκλείεται στην πράξη να μπορεί νομοσχέδιο να κατατεθεί π.χ. τη

Δευτέρα, να συζητείται στην κοινοβουλευτική επιτροπή την Τετάρτη και την Πέμπτη, με δεύτερη ανάγνωση την Παρασκευή, και να εισάγεται στη Βουλή την επόμενη Δευτέρα. Υπό την ισχύουσα κοινοβουλευτική πρακτική, η διάκριση ανάμεσα σε κανονικό και επείγον έχει καταστεί δυσδιάκριτη.

III. ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ

1. Κύρωση κωδίκων και κωδικοποίηση διατάξεων

Οι παρ. 6 και 7 του άρθρου 76 προβλέπουν δυνητικώς ειδική διαδικασία για τη συζή- 34
τηση και ψήφιση δικαστικών ή διοικητικών κωδίκων καθώς και την κωδικοποίηση
διατάξεων που ήδη υπάρχουν με απλή ταξινόμηση (ή επαναφορά στο σύνολο κατηρ-
γημένων νόμων, εκτός από τους φορολογικούς). Η εν λόγω δυνατότητα εισήχθη, με
εκουγχρονιστικό προσανατολισμό, με την αναθεώρηση του 1911.

Για την πρώτη περίπτωση, όχι όμως και για τη δεύτερη, είναι απαραίτητο η σύνταξη 35
του κώδικα να έχει γίνει από ειδική επιτροπή που έχει συσταθεί με ειδικό νόμο (βλ.
και άρθρο 111 παρ. 1-2 ΚτΒ), ο οποίος δεν υπόκειται στη διαδικασία του άρθρου 76
παρ. 6 Σ.¹⁶.

Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, ψηφίζεται από την Ολομέλεια ιδιαίτερος νόμος, που 36
κυρώνει τον κώδικα στο σύνολο του. Κατά το άρθρο 111 παρ. 3 ΚτΒ, η συζήτηση
γίνεται μία φορά καταρχήν και κατόπιν ακολουθεί ψήφιση στο σύνολο. Επομένως, δεν
είναι επιτρεπτή ούτε επιλεκτική ψήφιση, ούτε οποιαδήποτε αλλαγή στο περιεχόμενο
των διατάξεων.

Επειδή η διαδικασία προβλέπεται δυνητικώς, το νομοσχέδιο ή η πρόταση νόμου 37
δύνатаι να έχει τον χαρακτήρα συνόλου άρθρων (αντί ενός κυρωτικού άρθρου),
οπότε εισάγεται με την τακτική διαδικασία. Αν όμως το νομοσχέδιο ή η πρόταση νόμου
έχουν εισαχθεί με την ειδική διαδικασία, δεν είναι επιτρεπτό να γίνουν ουσιαστικές
επεμβάσεις επί του κειμένου στην καταρχήν συζήτηση, όπως έγιναν κατά την κύρωση
του (νέου) Ποινικού Κώδικα (ν. 4619/2019, βλ. Πρακτικά της Συνεδρίασης ΡΛΑ', 6
Ιουνίου 2019, σελ. 7775-76 και 7780), καθώς κάτι τέτοιο προϋποθέτει επεξεργασία
και συζήτηση επί των άρθρων σε επίπεδο κοινοβουλευτικής επιτροπής και Σώματος.
Σε κάθε περίπτωση, είναι επιτρεπτό η Βουλή (όχι αναγκαίως η Ολομέλεια, εκτός 38
αν απαιτείται από το άρθρο 72 Σ.), με την τακτική διαδικασία, να συζητήσει και να

¹⁶ Βλ. και Αθ. Ράικο, *Γενική Πολιτειολογία & Συνταγματικό Δίκαιο*, Μέρος Ι, 5^η εκδ., 2018, σελ. 824-25.

ψηφίσει επιμέρους τροποποιήσεις επί κυρωθέντος κώδικα. Ωστόσο, αν οι εν λόγω τροποποιήσεις δημοσιευθούν σε μεταγενέστερο χρόνο, υπόκεινται στους συνταγματικούς κανόνες που οριοθετούν την αναδρομική εφαρμογή νόμων (π.χ. απαγόρευση αναδρομικότητας διατάξεων με ουσιαστικό ποινικό περιεχόμενο).

- 39 Όπως ορθά παρατηρείται η διαδικασία εκφράζει δυσπιστία προς το Κοινοβούλιο, ώστε να διαφυλαχθεί η εσωτερική συνοχή που πρέπει να διαθέτει ένας κώδικας¹⁷. Η γενική ρύθμιση είναι ορθή αν και, κατά τη γνώμη μας, ορθότερο θα ήταν να υπάρχει δυνατότητα αλληλεπίδρασης μεταξύ της κοινοβουλευτικής επιτροπής, με δυνατότητα συζήτησης επί των άρθρων, και της ειδικής επιτροπής σύνταξης. Τίποτε βεβαίως δεν εμποδίζει τη Βουλή να αναστείλει τη συζήτηση έως την υποβολή νεότερου σχεδίου, ή τον αρμόδιο Υπουργό να θέσει υπόψη κοινοβουλευτικής επιτροπής σε προγενέστερο χρόνο προσχέδιο προς συζήτηση (εκτός νομοθετικής διαδικασίας).

2. Λοιπές ειδικές διαδικασίες επί νομοσχεδίων και προτάσεων νόμου

- 40 Ειδική ρύθμιση έχει ο Κανονισμός της Βουλής για νομοσχέδια που αφορούν στην κύρωση πράξεων νομοθετικού περιεχομένου (113), νομοσχέδια και προτάσεις νόμου που κυρώνουν διεθνείς συνθήκες (112, βλ. και παρ. 6, ανωτέρω), τον προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων του Κράτους (121, 123), τον απολογισμό και τον γενικό ισολογισμό του Κράτους (122, 123), τον προϋπολογισμό εξόδων της Βουλής και τον ισολογισμό και απολογισμό της Βουλής (120).

IV. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

1. Το ζήτημα του Κανονισμού της Βουλής

- 41 Κατά το άρθρο 65 παρ. 1Σ., ο Κανονισμός της Βουλής ψηφίζεται κατά το άρθρο 76. Όπως ορθά επισημαίνεται, η παραπομπή αφορά μόνο στην παρ. 1 (και 3), καθώς οι υπόλοιπες διατάξεις δεν προσιδιάζουν στην εν λόγω διαδικασία¹⁸. Εφαρμόζεται όμως η συντεταγμένη διαδικασία του άρθρου 72 παρ. 4Σ. για την περίπτωση που η πρόταση τροποποίησης του Κανονισμού έχει γίνει δεκτή στην επιτροπή Κανονισμού με πλειοψηφία 4/5. Κατά τα λοιπά, η διαδικασία τροποποίησης του Κανονισμού εξειδικεύεται στο άρθρο 118 ΚτΒ.

¹⁷ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 5^η έκδ., 2020, σελ. 446.

¹⁸ Γ. Γεραπετρίτης, «Άρθρο 76», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο Ερμηνεία*, 2017, άρθρο 76, σελ. 1194.

Κατά το άρθρο 118 παρ. 6 ΚτΒ προτάσεις που αναφέρονται στην οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών της Βουλής γίνονται με τη διαδικασία των κωδίκων. Μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι οικείες διατάξεις, ως σύνολο, προσομοιάζουν πράγματι με διοικητικό κώδικα και, ενδεχομένως, ότι η Επιτροπή Κανονισμού καλύπτει τις εγγυήσεις της ειδικής επιτροπής¹⁹. Ωστόσο, η διάταξη του άρθρου 118 παρ. 6 ΚτΒ, η οποία αναφέρεται σε τροποποιήσεις, είναι αμφίβολο αν είναι συμβατή με το άρθρο 76 παρ. 6 Σ., το οποίο αναφέρεται σε κύρωση στο σύνολο κώδικα και αποκλείει επομένως την επιλεκτική ψήφιση και την υποβολή τροπολογιών. Σε κάθε περίπτωση, υπό το φως της δυνητικής διατύπωσης της παρ. 6 του άρθρου 76 Σ., η εν λόγω διαδικασία δεν είναι υποχρεωτική.

2. Τροπολογίες

Τροπολογίες επιτρέπεται να κατατίθενται μόνο σε νομοσχέδια και προτάσεις νόμου που συζητούνται με διαδικασία στην οποία διεξάγεται κατ' άρθρο συζήτηση, έστω και ενιαία²⁰. Περαιτέρω, δεν πρέπει να θεωρείται επιτρεπτή η κατάθεση τροπολογιών στη Βουλή, στις διαδικασίες χωρίς ή με περιορισμένη συζήτηση του άρθρου 108 ΚτΒ. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες αυτό δεν τηρήθηκε, παρασχέθηκε δε σύντομος χρόνος στους ομιλητές να τοποθετηθούν²¹.

Τι ισχύει με τα κατεπείγοντα, στα οποία διεξάγεται κατ' άρθρο συζήτηση, η οποία όμως είναι περιορισμένη και χρονικά οριοθετημένη; Νομίζουμε ότι είναι νοπή η κατάθεση τροπολογιών, εφόσον όμως αυτές συνεχονται αρρήκτως με διατάξεις του νομοσχεδίου. Διαφορετικά δεν θα μπορούσε η Βουλή να τροποποιήσει διάταξη που παραδεκτως υπόκειται σε επεξεργασία και κατ' άρθρο συζήτηση²². Ωστόσο, ο προβληματισμός

¹⁹ Αντίθετος σε αμφότερα ο Γ. Γεραπετρίτης, «Άρθρο 76», ό.π., με τον οποίο όμως συμφωνούμε κατά τα λοιπά και κατ' αποτέλεσμα.

²⁰ Επομένως, και σε νομοσχέδια που ψηφίστηκαν από διαρκή επιτροπή και συζητούνται στην Ολομέλεια με τη διαδικασία του άρθρου 72 παρ. 4 Σ. Βλ. σχετική ανάλυση σε Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 6^η εκδ., 2021, σελ. 592.

²¹ Π.χ. κατά την κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ της κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της κυβέρνησης της Δημοκρατίας της Λευκορωσίας για τις διεθνείς οδικές επιβατικές και εμπορευματικές μεταφορές (ν. 4367/2016), υποβλήθηκε και υπερψηφίστηκε τροπολογία με την οποία καθορίστηκε ο αριθμός των τηλεοπτικών αδειών εθνικής εμβέλειας και ανατέθηκε η διενέργεια της διαγωνιστικής διαδικασίας στον Υπουργό Τύπου (άρθρο τρίτο). Βλ. Πρακτικά Συνεδρίασης ΟΒ', 11.02.2016, σελ. 5740 επ.

²² Εφόσον η ratio της κατεπείγουσας διαδικασίας καταλαμβάνει και την κατάθεση αρρήκτως συνεχόμενων τροπολογιών, θα μπορούσε ο Κανονισμός να ορίσει προθεσμία υποβολής συντομότερη αυτής του άρθρου 74 παρ. 5 Σ., ικανή όμως να εξασφαλίσει ορθολογική συζήτηση.

έχει θεωρητική αξία διότι στην πράξη οι σχετιζόμενες τροποποιήσεις αποκαλούνται νομοτεχνικές βελτιώσεις και κατατίθενται ελευθέρως. Έτσι, η εισαγωγή μη αρρήκτως συνεχόμενων τροπολογιών, πέραν της ενδεχόμενης παραβίασεως του κανόνα του άρθρου 74 παρ. 5 Σ. περί άσχετων τροπολογιών, συνιστά σαφή καταστρατήγηση των διατάξεων για την κατεπείγουσα διαδικασία και μείζονα προσβολή της διαφάνειας στη νομοθετική δράση. Ωστόσο, και αυτός ο κανόνας δεν τηρείται²³.

3. Δικαστικός έλεγχος

- 45 Η τήρηση των διατυπώσεων του άρθρου 76 Σ. θεωρείται δικαστικώς ανέλεγκτη διότι τα οικεία ζητήματα θεωρούνται υπαγόμενα στα *interna corporis* του νομοθετικού Σώματος²⁴. Η ίδια όμως η ψήφιση του νομοσχεδίου ή της προτάσεως νόμου από τη Βουλή πρέπει να θεωρηθεί στοιχείο του υποστατού του νόμου, υπαγόμενο σε δικαστικό έλεγχο, καθώς μόνο νόμο που έχει ψηφίσει η Βουλή επιτρέπεται να εκδώσει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (άρθρο 42 παρ. 1Σ.). Επομένως, αν έχει εκδοθεί νόμος με κείμενο διαφορετικό από αυτό που έχει ψηφίσει η Βουλή, ο νόμος είναι ανυπόστατος. Ερευνητέο τέλος είναι αν με έλλειψη ψήφισης μπορεί να εξισωθούν και μείζονες παραβάσεις της συνταγματικής διαδικασίας.

²³ Π.χ. κατά την κατεπείγουσα διαδικασία συζήτησης και ψήφισης του ν. 4790/2021 (Κατεπείγουσες ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνεχιζόμενες συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ανάπτυξη, την κοινωνική προστασία και την επαναλειτουργία των δικαστηρίων και άλλα ζητήματα) κατατέθηκαν, ακόμη και κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της Ολομέλειας, και υπερψηφίστηκαν τροπολογίες (π.χ. τροπολογία σχετικά με τη γνωστοποίηση της άρσης του απορρήτου από την ΑΔΑΕ, ώστε να απαιτείται και η σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, άρθρο 87).

²⁴ Γ. Γεραπετρίτης, «Άρθρο 76», ό.π., υπ. 18, σελ. 1194-95. Έτσι, ενδεικτικώς, ΣτΕ 1723/2016 σχετικά με τη συνταγματικότητα του ν. 4093/2012 (βλ. παραπάνω § 27).